

"הנצח והרגע: עיון פילוסופי במאמרי הפובליציסטים של א"ד גורדון"

תקציר עבודת מחקר לדוקטורט

אוניברסיטת תל אביב, ביה"ס למדעי היהדות וארכיאולוגיה // בהנחיית פרופ' יובל גובני

דמותו וכתביו של אהרן דוד גורדון (1856-1922), זכו למחקר ועיון בהיקף מרשים במאה השנים שעברו מאז מותו. לאחר שהיה פעיל בתחומי החינוך היהודי בחבל פודוליה שברוסיה, ייסד סלון לימודי ציוני בביתו ואף סייע להקים בית-ספר לבנות באזורו, עלה גורדון לארץ-ישראל בגיל מבוגר יחסית והיה לדמות יוצאת דופן בנוף חלוצי העליה השנייה. לאחר עלייתו נודע גורדון כמעין מנהיג רוחני של מפלגת "הפועל הצעיר" וקיים קשרים של הדרכה והובלה רעיונית עם פועלים וקבוצות מרחבי הקשת הפוליטית של תנועת העבודה. גורדון נדד ברחבי המושבות והקבוצות ועבד עבודות פיזיות וחקלאיות ככל שכוחו אפשר לו, דבר שנבע עמוקות מתפיסתו אודות חשיבותה של עבודת-האדמה ומפילוסופיית החיים הייחודית שלו, אותה ניסח בחיבורו המונומנטלי האדם והטבע.

כוח משיכתו של גורדון לא פג ולא דהה, ועניין מחקרי וציבורי רב מוקדש גם היום לניתוח וקונטקסטואליזציה של משנתו. תפיסותיו הייחודיות של גורדון והשלכותיהן אודות הקשר שבין אדם, עולם וחברה, סביבתנות, צמחונות, מגדר ודת, 'חינוך עצמי' וחינוך מבוגרים – מעוררות עניין לא רק עבור חוקרים וחוקרות בעולם האקדמי אלא מהלכות קסם גם על לומדים צעירים רבים במסגרות בלתי פורמליות.

בשנותיו בארץ חיבר ופרסם גורדון בעיתונות הישוב עשרות מאמרים, נאומים ומכתבים - בהם התבטא בענייני השעה, הגיב להתרחשויות הזמן ושכלל את תפיסותיו אודות חינוך, תרבות, חברה, פוליטיקה ודת. למעשה, מאמרים אלה מהווים את רוב מנין ובנין כתיבתו. גורדון היה מהכותבים הפעילים בעיתון הפועל הצעיר, נשא דברים בכינוסים שונים וקיים התכתבויות ענפות עם חלוצים ועם דמויות בולטות בישוב. אך מבט קרוב על הנוף המחקרי אודות גורדון מגלה שלמעט כמה מחקרים נקודתיים העוסקים במאמר או ברעיון כזה או אחר – לא נעשה עדיין מחקר תמטי ומקיף שמציב את מאמרו וכתביו של גורדון בהקשר היסטורי, פילוסופי ופוליטי, וממקם אותם על ציר הדיון הציבורי שנערך באותה התקופה. למעשה, מרבית הכתבים שמחוץ למגנום אופוס האדם והטבע לא זכו לטיפול ולבחינה יסודית ומאורגנת. יתרה מכך: מעולם לא נחקרו לעומק וביסודיות תפיסות החינוך והתרבות של גורדון לאור המאורעות שליוו את שני העשורים הראשונים של המאה ה-20 בישוב היהודי: 'מלחמת השפות', 'מאורע ברנר', הקמת בתי הספר העבריים הראשונים, הדיון הציבורי על הקמת אוניברסיטה עברית, הקמת הטכניקום בחיפה, חשיבות תחייתה של השפה העברית, אגודת 'עבריה' והאגודה ללשון ולשפה עברית, 'הועידה הקולטורית' בברלין, קייב

ומקומות אחרים – ועוד. המחקר שלפנינו יטפל בנושאים אלו לראשונה מתוך מבט סינופטי ומעמיק על כתביו הפובליציסטיים של גורדון.

בתשתית המחקר הנוכחי מתבצע לראשונה איסוף ומיפוי שיטתי ויסודי של כל כתבי א"ד גורדון, ביניהם כתבי יד וחומרים מודפסים, שפורסמו בשנותיו של גורדון בארץ-ישראל או שנתרו בעזבונו והתפזרו בארכיונים שונים. השלב הראשון של המיפוי כולל סידור כרונולוגי שיטתי ומדוקדק של כל כתביו של גורדון והשלמת פרטי מידע חיוניים על כל פריט שכתב, ככל שניתן. בין היתר איתרתי בארכיונים מאמרים שלמים, חלקי מאמרים ומכתבים שלא פורסמו מעולם.

מטרת המחקר המרכזית תהיה הצבת מאמריו הפובליציסטיים ומכתביו של גורדון בהקשרם הפילוסופי, התרבותי וההיסטורי, וניתוח מעמיק של תמות מרכזיות שטרם נדונו לעומק במחקר. מחקרי יבקש למפות ולבאר את השיחה שבתוכה נכתבו מאמריו של גורדון - את אותם קשרים, הקשרים והתייחסויות המופיעים בכתביו, בין אם לפילוסופיה, לתרבות ולאמנות היהודית והכללית או למציאות הפוליטית היהודית. זאת מתוך הנחת יסוד, שהבנת המפה הרחבה שבתוכה כתב גורדון תסייע רבות בהבנת דמותו והגותו. יתר על כן, מיפוי עמדותיו של גורדון בתוך השיחה הרחבה של העליה השנייה עשוי לתרום להבנה מחודשת ושלמה יותר של הישוב היהודי והתנועה הציונית. בנוסף, אנתח את הקשרים השונים שבין מאמריו של גורדון ואאיר סוגיות של המשכיות ושינוי בעמדותיו וזיקות בין מאמריו בנושאי השעה ובין עמדותיו הפילוסופיות. מרכזו של המחקר יהיה בניתוח תמות מרכזיות במאמריו ומכתביו של גורדון, ובהן: תפיסת הלשון, השפה והתרבות של גורדון לנוכח המפעל החלוצי; יחסו של גורדון לפיתוח מוסדות חינוך ותרבות בארץ-ישראל, יחסו לצעירי הגולה והחינוך היהודי בגולה; הקמת בתי ספר עבריים, האוניברסיטה העברית ומוסדות תרבות עבריים; דת, דתיות וחילוניות יהודית; מערכת היחסים בין יחיד וחברה.

מתוך נושאי העל הללו אבקש לצייר את עמידתו המיוחדת של גורדון בתוך חלוצי העליה השנייה, כמי שהיה גם חלוץ ופועל, וגם פילוסוף והוגה. טענתי היא שגורדון מעצב את דרכו בארץ כמשקף את מודל 'האינטלקטואל המעורב', שהתגבש באינטליגנציה הרוסית בשליש האחרון של המאה ה-19. גורדון, כך אטען, משתמש במעמדו הייחודי בתוך הישוב היהודי על מנת להשפיע ולעורר דיון פוליטי, חברתי ומוסרי, לא רק בשדה ההגות אלא גם בשדה הפוליטי והציבורי. על ידי בחינת גורדון כ'אינטלקטואל מעורב', ניתן להאיר באור חדש כמה מעמדותיו הייחודיות בנושאי חינוך, דת, חברה, פוליטיקה ותרבות עברית – נושאים שמקבלים היום תשומת לב מחודשת במחקר בשל הרלוונטיות שלהם לקוראים בימינו. לצד זאת, ניתן להראות כיצד נסיונו של גורדון להיות לא רק פילוסוף ולא רק חלוץ - אלא גם דמות חינוכית ורוחנית משפיעה ומעורבת בחיים הציבוריים

הארצישראליים - יכול להוות השראה ליצירת מודל ישן-חדש לדמות האינטלקטואל ואיש הרוח גם במאה ה-21, וזאת באופן שיהווה השראה לדורות הבאים של הוגים, חוקרים ולומדים.

השתתפות בכנסים בשנה הנוכחית:

- "המלחמה עם כל חמודותיה ונפלאותיה": הגיונות וחלומות של קיצוניי", "לופט געשעפט | כלאם פאדי" - הכנס השנתי השלישי לדוקטורנטים ודוקטורנטיות במדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב, מאי 2025
- "הנצח והרגע: עיון פילוסופי במאמריו של א"ד גורדון על הגיוס לגדודים העבריים ועל האיחוד במפלגות הפועלים", הקונגרס העולמי למדעי היהדות, האוניברסיטה העברית בירושלים, אוגוסט 2025

פרסומים מהשנה הנוכחית:

- "האפלוט את נשמתו הכסלונית?" העיירה היהודית המנדלאית בשיחתם של יוסף חיים ברנר ואהרן דוד גורדון", קובץ מאמרים בעריכת ישראל ברטל, אבנר הולצמן ויונתן מאיר, ירושלים: האקדמיה הלאומית למדעים, בדפוס.
- נוגע בדבר, כתבי א"ד גורדון, כרך ראשון (1898-1910), בעריכת יובל גובני וירין רבן, בשיפוט.